

НИКОЛАЙ ДОНЧЕВ

ИВАН ПОПИВАНОВ

Николай Дончев работи на един важен сектор, който за съжаление все още привлича малцина. Става въпрос за анализиране на контактологичните изяви между нашата литература и другите литератури. Страната ни вече има големи културни постижения. Невинаги обаче ние умеем да ги представим пълноценно пред света — и това е една съществена задача, все още нерешена пълно. В тази насока пионерска е упоритата, непрекъсната и всеотдайна дейност на литературоведа и есеиста Николай Дончев. Още от началото на своята литературоведска работа от края на 20-те години до днес, вече няколко десетилетия, той неуморно пише изследвания и статии, есета и рецензии, които откриват прозорец за света към литературата ни, изграждат мост между нашите художествени постижения и културата в другите европейски страни.

Не биха могли дори да се изброят всички прояви на Н. Дончев в това отношение. Никой друг не е печатал толкова много статии в чуждестранния печат — в тях с обич и проникновение се анализират ярки явления от литературата ни. Не е случайно, че малко литературоведи се насочват към подобна дейност — тя е трудна и изисква ред разнородни качества. Тук е нужно великолепно познаване на чужди езици в техните отсенки и нюанси, в сложните им смислови приливи и отливи — а Николай Дончев познава отлично френски и италиански език. Нужен е и усет за спецификата на художествените образи, за да анализираме пълноценно. Необходимо е и да се разбира, да се знае какво е интересно за западния печат — без при това да се правят каквито и да е компромиси. Нашият критик и литературовед неведнъж е проявявал ярките си възможности като анализатор и ценител, като възторжен почитател на ценното в родната ни литература.

Особено ценна е дейността на Николай Дончев през последните няколко десетилетия: в редица авторитетни издания на западни страни той отпечата голям брой есета и статии за успехите на социалистическореалистическата ни литература, за литературоведската ни мисъл, за литературната ни критика. В тях той говори за новия метод на авторите, за марксистките им позиции, за идеите им, за сложността на художествените образи, за явления и събития от действителността, която се отразява. Материалите на нашия автор са търсени и ценени, неговата оценка е категорично призната и уважавана. Той си е извоювал безспорен авторитет. Не става въпрос само за популяризаторска и пропагандаторска дейност в чужбина. Който е следил тези материали, ще види в тях оригинално литературнокритическо мислене, самостоятелност на интерпретацията, последователност в принципите. Езикът им е хубав и колоритен.

Николай Дончев пише със свежо чувство, с вътрешно пристрастие. В есета и статиите му винаги има един лирически лъх. Той не е случаен. Като мнозина други критици и той започва със стихотворения, дори издава две стихосбирки. По-нататък търси и намира истинското си призвание в литературно-критически анализи и в литературоведските изследвания. Но школуването му в личното художествено творчество, в поезията, не е останало без следи: лирически струи, живо чувствуване на творческите ценности, съпреживяване и експресивност се наблюдават и в неговите студии и статии. Това личи още от първите му проучвания: двете му книги, посветени на чуждите влияния в българската литература и на Пенчо Славейков, написани и издадени на френски език в средата на 30-те години. С вещина и широка ерудираност се анализират културни насоки и взаимодействия, подчертава се оригиналността и силата на българската литература. Характеризираните явления насочват вниманието и към дейността на големи творци в чуждите литератури. Основна цел на автора е да разкрие богатството на родната ни литература, да я изведе на европейски терен, като я съпостави с явления, общопризнати и преценявани в световен мащаб. Особено впечатление прави очеркът за Пенчо Славейков, плод на задълбочено и осмислено навлизане в света на твореца. Проявява се блестящият анализатор, който съумява да намери интересни и сложни гледни точки при характеризиране на големия ни поет, да надникне в творческата му лаборатория, да го представи в общоевропейски контекст. Значима е и книгата на Н. Дончев, издадена в Рим на италиански език през 1938 г. и посветена на италианската тема в българската литература. В нея се говори за Константин Величков, Иван Вазов, Кирил Христов, Пенчо Славейков и др., за техни творби. Тук също проличава основната творческа задача на Дончев да направи характеристика на нашите творци, да ги представи с оригиналния облик на натюррела им, с онова, което би било интересно за чуждестранните читатели. Показани са и други взаимодействия с различни европейски литератури, оценки на наши литературоведи, както и специфични народностни насоки в литературата ни. След тази книга, на следващата година, е издаден и друг труд на Н. Дончев, посветен на Расин и неговото възприемане в България — на френски език. По същото време критикът публикува ред статии, очерци и рецензии в печата на Франция и Италия.

Неуморната му и ползотворна дейност продължава и след Девети септември, при новите условия и възможности за културни връзки с другите страни. Заслужава внимание книгата на Николай Дончев „Кратък очерк по западноевропейска литература“ (1946). Сред различните изследвания на европейските литератури книгата на нашия литературовед има ред качества — с личното отношение при преценяването, с художествения вкус при подбора, с живия образен език. Анализите в труда са естетически богати и убедителни. Отношението на литературоведа представлява съчетание от лични предразположения и овладени знания за чуждите литератури, резултат от продължително и трайно общуване с тях. Но дори и познатото е предадено с личен акцент, със самостоятелно оценяване. Вижданията са оригинални и интересни. Тук се цели не толкова системност и изчерпателност на изложението, колкото да се изтъкнат вдъхновено предпочитаните ценности, да се привлече вниманието на читателите ни и особено на учащите към онова, което би могло да бъде най-важно за тях с оглед на нашите специфично народностни и социални проблеми. По това време Н. Дончев издава и две други книги — за Едуард Ерио и за Андре Стил. Освен това той е публикувал в чужбина и у нас много литературнокритически материали, информации, бележки и др. за явления от нашата литература, от западните литератури, в съставителен план. Най-ценните от тях са поместени в книгата „Литературни и мемоарни етюди“ (1978).

У нас досега за Николай Дончев е писано сравнително малко. Неговата изключително ценна дейност минава някак незабелязано. В замяна на това пък във Франция, Италия и Белгия са излизали доста рецензии и отзиви за критическите му изяви. В тях с уважение и възхищение се говори за културата на автора, за познанията му по различни literaturi, за уменията му да си служи със своеобразията на френски и италиански език. Получавал е и авторитетни награди: от френското правителство и от френската академия; а през 1965 г. му е присъдена наградата за есе на конкурс, обявен от федерацията за универсален френски език.

Вече в напреднала зряла възраст Николай Дончев и сега не престава да работи всеотдайно за литературата и културата ни. С патриотично съзнание, с високо чувство за отговорност, с вярна идейна позиция той непрекъснато пише и публикува статии — в чуждия и нашия печат. В бюлетина на ПЕН-клуб, излизащ в Лондон, той постоянно помества статии, с които пропагандира социалистическата ни литература. Тази негова дейност е незаменима.

* * *

Разностранныте изяви на Николай Дончев очертават няколко основни насоки в делото му. На първо място изпъкват компаративистичните му интереси, с изследвания на връзките между различни literaturi, между западните literaturi и нашата. В това отношение са характерни и самостоятелните наблюдения над творци и явления в чужди култури. Тези прояви очертават Н. Дончев предимно като литературен историк. С подобен облик са и статиите на автора за наши писатели класици. Николай Дончев непрекъснато работи и като литературен критик с анализиране на явления от съвременната литература, с оценяване и активна позиция. Литературнотеоретичните интереси на автора се проявяват в обобщителните му изследвания над превода, над римата и др.

Вече споменахме за някои по-цялостни изяви в книги на Николай Дончев, при които той изследва чужди literaturi с показване на контактите с наши литературни насоки. Подобни проучвания са направени и в кратки материали с оперативен външен облик, които обаче също така съдържат изследователски елемент и са принос. Такава е например статията „Френската прогресивна критика за Христо Ботев“. В нея се проследяват характеристики на гениалния наш поет, датиращи от 1885 г. Видни учени като Луи Леже и Леон Ламуш пишат за България и за творческите прояви в нея, за делото на Ботев. Николай Дончев спира вниманието си по-специално на критическите оценки, отпечатани след излизането на Ботевата стихосбирка в превод на Пол Елюар. Във френския печат се появяват немалко възторжени отзиви с вярна оценка и характеристика на Ботев. Автори като Андре Лантен, Жан Марсьонак, Жан Канапа, Клод Серне пишат с обич и възхищение не само за Ботев и за поезията му, но и за България и българската култура, за революционните идеи, за отношението на гениалния поет към Парижката комуна и др. В отделна статия Николай Дончев анализира преводите на Пол Елюар, прави уместни и характерни съпоставки, които показват вложеното умение от страна на преводача, от една страна, и неповторимата самобитност на оригинала, който в ред случаи много трудно се поддава на подходяща адаптация — от друга страна. Като цяло впечатлението е положително, постигнато е внушение, макар и не напълно автентично. Чрез превода на големия френски поет читателите във Франция за пръв път се запознават цялостно с гениалното поетично творчество на нашия поет. За това допринася и обширният предговор на Елза Триоле, в който тя дава висока оценка на делото на Христо Ботев.

В статията „Елин Пелин на чужди езици“ Н. Дончев изследва преводи на нашия голям белетрист в Съветския съюз, в Полша, в Чехословакия, във Франция, в Италия, в Германия и др. В подхода на критика виждаме способност за сложно съпоставяне с много разяснителни моменти, насочващи към ред сходни явления и изъятия. Така се дава анализираща представа за същността на литературните произведения, за вложените в тях концепции и за особеностите на възприемането. Възможността за анализи от подобен тип се основава на сложна осведоменост, както и на прецизно проучване, свързано с артистични предразположения и духовност. Склонен предимно да вижда хубавото и да се възхищава искрено от него, Дончев не е чужд и на критичен патос, с възискателност към слабостите.

Николай Дончев има подчертани интереси към типологични сходства или към явления, при които се наблюдават взаимни влияния. В това отношение авторът има постижения при характеризиране на Пол Верлен и Дебелянов, при изследване преписката на Гео Милев и Емил Верхарн и др. Прави впечатление и паралелът, който е направен между Никола Вапцаров и френския поет Робер Деснос, жертва на хитлеристки концлагер. Тук общото е не само в трагично-героичната съдба, но и в емоционалната атмосфера на предсмъртните им творби с еднакво заглавие „Прощално“, в интимния тон на задушевност, отправен към близката жена. Силна е обичта и преклонението на критика към величието на Вапцаров, проявено и в други статии. Така в статията „Вапцаров в световната поезия“ Дончев си припомня една среща между съветски и италиански писатели през 1957 г. в Рим, на която говори Салваторе Куазимодо, произнесъл следните забележителни думи: „Нека ми бъде позволено да изразя този опит на днешния, на съвременния човек с думите на един български поет, на поета Никола Вапцаров, роден в 1909 г. и разстрелян от нацистите в 1942 г. по времето на съпротивата в неговата страна. Един от многото разстреляни поети. Една поезия, която *не е нужно да бъде написана според „начините на формата“*, едно *слизене в ада*, впрочем на съвременния човек. Насловът на тази поезия е „История“: в нея кипи това, което през последните години се възвръща като искане и като разкриване (една отблъскваща дума) в духовната позиция на модерната поезия.“ Куазимодо привежда цитат от стихотворението „История“ в превод на Марио де Микели. Приведени са и изказвания и оценки за поезията на Вапцаров във Франция, в Съветския съюз, в Румъния и др. В заключението си Николай Дончев пише: „Обаянието на Вапцаровата поезия не изтича само от факта на неговата героична борба срещу фашизма и още по-героична смърт, то идва от неговото дълбоко прозрение в бъдещето, от предусещането на един нов живот, произизан от нова революционна романтика, от нова емоционалност, така проникателно изразена чрез строфите на стихотворението „История“, в която поетът е резюмирал с „думи прости“, както той казва, суровата борба и драма на своето време и пророчески е изразил в силни и покоряващи акценти своята несъкрушима вяра в дните, които идват с песента на освободения човек.“

Николай Дончев като автор притежава едно голямо умение — да говори кратко и синтезирано, със свежи изразни съчетания, плод на кондензирана мисловност. Повечето от статиите му са кратки и целенасочени, винаги осмислени и възискателно прецизирани. Нужно е да изтъкнем и това, че немалка част от преводите и публикациите за нашата литература в други страни са плод на личните контакти и усилия на нашия критик, инспирирани са от неговите предпочитания и родолюбивите му подбуди. Към подобна дейност на чуждестранни преводачи и литературоведи насочват и самите статии на Дончев в чуждия печат, които винаги са ценени като компетентни и убедителни.

Като литературен историк Николай Дончев се проявява и с ред свои изследвания за наши писатели класици, като Захари Стоянов, Стоян Михайловски, Мара Белчева, Димитър Бояджиев, Николай Ракитин и др. Същевременно той е написал и ред очерци, в които есеистиката се прелива с мемоарни елементи. Те са също така синтезирани и кратки. Авторът ги нарича „мемоарни етюди“. Те заслужават специално внимание. В тях личните спомени и преките наблюдения се преливат с впечатленията от творческото дело, съкровено човешко начало изпъква във връзка с обществените изяви на творците. Особена атмосфера има например в очерците за Симеон Радев, Теодор Траянов, Стоян Загорчинов и др. Тук виждаме също така изразен пиетет, съчетан с оценка. Отново се правят съставки с чуждите литератури, плод на неслучайни асоциации. Въведени са малкоизвестни или неизвестни факти, които имат важно значение за литературната история. В очерка „Жорж Папазов — художник и белетрист“ оживява атмосферата на Париж с естетическите търсения на художниците, поетите и артистите, с жаждата за красота и човешкостта. Рисува се и пътят на художника Жорж Папазов, един сложен и противоречив в развитието си голям творец, изрекъл своя оригинална дума в живописа на Франция.

Теоретическите статии на Николай Дончев са написани също така живо и свежо, изпъстрени са с изказвания на различни творци, обединени и осмислени в цялостно единство, свързани с личните мисли и наблюдения на самия автор. Тук характерни са конкретността и яснотата, които правят отвлечените теоретизации ясни и достъпни, неотделими от художествените изяви и търсения. Накратко, сбито, с няколко изречения се казват неща, които в други случаи биха могли да бъдат изразени в цели трудове. И тук респектира духовността и културата на автора, който в различните подходи винаги изразява себе си, собствените си високи принципи и изисквания за ролята на литературата, превода, съдържанието и формата на литературните творби, стихотворното изграждане. Теоретическите разработки са неотделими от литературно-критическите и литературно-историческите оценки, които винаги присъствуват по-пряко или косвено. Те са неотделими и от преценките на преводаческата дейност, с прецизността на езика, с многоаспектните наблюдения над всяка дума, взета отделно и в контекста, свързана с цялостната концепция на творбата, с метода и подхода на писателя. Характерна е в това отношение една от по-новите работи на Николай Дончев — „Георги Михайлов като преводач на поезия“. Показано е умение да се навлезе в творческия свят на оригиналния и талантлив преводач, проявил майсторство в адаптацията и виртуозното боравене със стиха, да се даде представа за неговите интерпретационно-творчески принципи.

В основата на всички тези изяви, които са и различни, и сходни по вътрешната си насоченост, стои литературният критик, който анализира, осмисля, оценява, има живо чувство за актуалното, значимото, оперативното. Николай Дончев цени високо хубавото творчество, особено хубавата лирика. Показателни са например рецензиите му, посветени на Теодор Траянов, на Елисавета Багряна, както и на съвременни писатели от по-новите поколения. Николай Дончев цени особено много изявите на младите автори, с обич и усет поощрява свежето и пълноценното.

Дейността му досега се простира в повече от шест десетилетия. През това време авторът претърпява положително развитие, като постепенно обогатява вижданията и възгледите си, по-тясно се свързва със значимите проблеми на времето и на творчеството. Нашата социалистическа съвременност оказва особено благотворно влияние за неговата многостранна дейност. Засилените контакти и нарасналият международен авторитет на страната с богата културен

обмен са основа за още по-определено изявяване на културните интереси, имащи връзка със сравнително-историческия метод на изследване. Николай Дончев дава хубав пример и на по-младите критици и литературоведи, които трябва да имат като съществен стремеж да работят за още по-определено пропагандиране на литературата ни, за запознаване на чуждестранните читатели с достиженията на социалистическата ни култура, за утвърждаване самобитните народностни ценности на родината ни.

Цялата досегашна многостранна дейност на Николай Дончев го утвърждава в нашето съзнание като вдъхновен анализатор, като литературен критик с вкус и извисени принципи, с родолюбиви и хуманистични подбуди. Съхранил своята бодрост и силите си, той ще даде — уверени сме — още много за разцвета на културата ни, за нейната висота и за мощното ѝ въздействие.

ГЕОРГИ ДИМИТРОВ И ГРУЗИНСКАТА КУЛТУРА

ВИОЛЕТА КУНЕВА

През 1984 г. се навършиха 50 години от приключването на Лайпцигската драма, от онзи студен зимен ден, когато съветската страна стана истинска втора родина за великия син на българския народ, видния представител на международното комунистическо и работническо движение, революционера ленинец Георги Димитров.

Проведените беседи и разговори, споделените спомени от очевидци—свидетели на онези тревожни събития, предизвикани от настъпването на фашистката опасност през 30-те години, възпущащите разкази на редица представители на грузинската културна общественост — хора, които лично са го познавали и са осъществили по един или друг повод непосредствен контакт с него — показват дълбоката любов и уважение към героя от Лайпциг.

На 24 октомври 1983 г. в Тбилиси се срещнах със заслужилия журналист на ГССР Филип Махарадзе, който изпълняваше отговорните функции на директор на Тбилиския държавен филиал на Централния музей на В. И. Ленин и зам.-председател на Ревизионната комисия към ЦК на КПГССР. Но тази огромна ангажираност не е попречила на Ф. Махарадзе да публикува две книги, посветени на Георги Димитров: „Легенда о Димитрове продолжается“ (изд. „Знание“, ГССР, 1982) и „Человек, ставший легендой“ (изд. „Советская Аджария“, 1983).

Енергичен и с добър дух, той започна своя разказ с признанието, че димитровската проблематика доминира в неговите професионални интереси повече от четвърт век. След това Ф. Махарадзе уточни трите аспекта, които проследява при разработката на темата за Димитров: 1. Живот и дейност на Георги Димитров. 2. Пламенните речи на Димитров по време на Лайпцигския процес (1933—1934). 3. Пристигане в Москва (1934).

Особен интерес представляват спомените на Ф. Махарадзе, в които се разказва за няколко епизода от живота и дейността на Георги Димитров в Грузия:

— С възвращение си спомням годините 1933 и 1934. Тогава в училище ни питаха: „Кой е нашият любим герой? На кого бихте искали да подражавате?“ И голямата част от нашия клас отговаряше: „Георги Димитров е моят любим герой“.

Малко по-късно, на 8 юли 1934 г., параходът „Крим“ хвърли котва в Сухуми. На борда се намираше човекът, чието име и лице бяха познати на много съветски хора от снимките, публикувани в списанията и вестниците. Това бе Георги Димитров, неотдавна освободен от фашисткия затвор. Сега той идваше на лечение и почивка в Грузия. Още на 9 юли Батуми посрещна Димитров. Вестта за неговото пристигане като бързокрила птица облетя целия град. Съб-